

PGO.

R.J.de Goede

9453784

Literatuur in CKV

Okt 2012

Literatuur in CKV lessen.

In dit onderzoek wil ik me richten op de vraag in welke mate literatuur een plek inneemt in de lessen van CKV. Naast de lessen Engels die ik geef, geef ik een aantal klassen per jaar lessen CKV. Deze lessen vul ik met culturele activiteiten die ik zelf interessant vind. Ik leer de leerlingen te zien dat er in films maatschappij kritiek of op zijn minst een soms afwijkende blik op de maatschappij te vinden valt als ze leren daar naar te zoeken.

Collega CKV docenten geven ook lessen die te maken hebben met al hun eigen culturele interesses. Voorbeelden daarvan zijn: een blik in 'counterculture' (zoals punkrock, graffiti artiesten etc.), een blik in de geschiedenis van Rock en Roll (specifiek de invloed van the Beatles en de Stones op Rock muziek), een blik op verschillende schildertechnieken en hoe die te leren beheersen, etc.

Na een tijd meegelopen te hebben in de lesgevende kring van CKV-docenten vroeg ik me af in hoeverre literatuur eigenlijk een rol speelt in CKV. Hoe is het vanuit de ontwerpbeginselen bedoeld als onderdeel van het tweede fase onderwijs en in hoeverre is daar in de praktijk iets van terecht gekomen. Bijkomende reden om dit te onderzoeken is mijn achtergrond als Engels docent en als literatuur liefhebber (ik ben vooral letterkundige, daarna pas taalkundige). Ik herinner me mijn middelbare schooltijd en mijn talen als vakken waar ik me te pletter moest lezen om alles voor mijn leeslijst af te krijgen. 15 boeken voor Engels, 15 voor Duits en in totaal zeker 20 voor Nederlands. Nu hebben leerlingen voor Nederlands een aantal boeken, zeker geen 20, en voor Engels een of twee per jaar. Ik vind dat redelijk minimaal. Ik heb me afgevraagd af of de verschuiving van boeken lezen bij de talen naar boeken lezen voor CKV heeft plaatsgevonden, of dat wellicht voor het onderwijs in de tweede fase de bedoeling is geweest en hoe dat nu in de praktijk werkt.

In het hier volgende onderzoek wordt het volgende onderzocht: welke rol speelt literatuur in het curriculum van CKV en hoe geven CKV docenten daar vorm aan? Allereerst wil ik onderzoeken hoe het idee achter het vak CKV in de praktijk wordt gebracht. Welke rol speelt literatuur in de lessen van CKV? In hoeverre komen leerlingen in aanraking met literatuur binnen CKV? En hoe komt dat overeen met de examen eisen voor het vak CKV en waar zijn de verschillen?

Het onderzoek zal plaatsvinden onder lesgevendenden. Het onderzoek heeft een evaluerend en inventariserend karakter hebben. Evaluerend in de zin dat het een blik zal proberen te geven op het idee of het vak CKV volgens lesgevendenden slaagt in de doelstellingen die eraan gegeven zijn. Het hier volgende is inventariserend in de zin dat het mijn eigen nieuwsgierigheid en wellicht dat van anderen tevreden kan stellen.

CKV in tweede fase.

Net als voor elk ander vak zijn er voor CKV eisen gesteld aan de door leerlingen te behalen examens. Voor CKV geldt dat er geen centraal examen is maar dat de afronding ervan volledig afhankelijk is van het schoolexamen. Vanuit het SLO in Enschede is er een handreiking geschreven om te bepalen wat er van zowel leerlingen als scholen wordt verwacht voor de individuele afronding van CKV. De in dit hoofdstuk gebruikte citaten zijn afkomstig uit: *Handreiking schoolexamen culturele en kunstzinnige vorming havo/vwo*, tweede fase, Gerrit Dinsbach, 2007. Via paginanummering wordt aangegeven waar de citaten in Dinsbach's schrijven teruggevonden kunnen worden.

Voor CKV geldt vanaf de vernieuwingen in de tweede fase van het havo en vwo dat CKV verplicht is op havo, er is een keuze mogelijkheid tussen ckv en kcv op het atheneum en het is een keuze op het gymnasium in de vrije ruimte voor de leerlingen

Het doel van het examen van CKV is vanaf 2007 volgens de handreiking van het SLO het hier volgende:

De algemene doelstelling in dit examen is dat de kandidaat een gemotiveerde keuze kan maken uit voor hem betekenisvolle activiteiten op het gebied van kunst en cultuur, op grond van:

- de ervaring met deelname aan culturele activiteiten;
- kennis van kunst en cultuur;
- praktische activiteiten op het gebied van een of meer kunstdisciplines;
- de reflectie daarop.

(Pagina 7)

In dit schoolexamen wordt belang gehecht aan persoonlijke ontwikkeling en motivatie, culturele activiteiten worden gezien als instrumenten om de ontwikkeling van de leerlingen te helpen. Afronding van het vak is een combinatie van praktische verwerkingen en vooral het reflecteren van de leerling op eigen kennis en het zelf doorlopen hebben van het proces. Het examen biedt scholen een ruime mate van flexibiliteit en vrijheid in de invulling van de praktische activiteiten. In de loop van de tweede fase en de loop van het ontstaan van CKV concludeert Dinsbach daaromtrent het volgende: "Die vrijheid staat natuurlijk ten dienste van het – nog beter – bereiken van de doelstelling. Daar kan dankbaar gebruik van worden gemaakt omdat er vele wegen naar Rome leiden. In de relatief korte geschiedenis van CKV bleken zich verschillende werkwijzen van docenten te ontwikkelen: de ervaringsgerichte en de kennisgerichte benadering." (pagina 7).

De inhoud van de CKV lessen zal door de hierboven genoemde flexibiliteit en vrijheid ervan per docent verschillen. Voor iedere leerling afzonderlijk geldt dat hij of zij schoolexamen voor het vak CKV moet doen. Dit houdt voor hen in dat er een individueel deel voor het vak afgerond moet worden. Van leerlingen wordt verwacht dat ze een dossier samenstellen waarin ze laten zien dat ze

bezig zijn met geweest met culturele activiteiten en daarover persoonlijke reflectie kunnen geven. In de handleiding voor de eindtermen van het schoolexamen wordt het als volgt omschreven.

De eindtermen zijn verdeeld in vier 'domeinen':

- Domein A: culturele activiteiten
- Domein B: kennis van kunst en cultuur
- Domein C: praktische activiteiten
- Domein D: reflectie

Voor 'Domein A' is de volgende eindterm omschreven:

“De kandidaat heeft actief deelgenomen aan tenminste 6 (havo), respectievelijk 8 (vwo) culturele activiteiten. De culturele activiteiten zijn gespreid naar de verschillende kunstdisciplines in beeldende vormgeving, dans, drama, literatuur en muziek.” (pagina 13)

Bij culturele activiteiten worden als voorbeelden genoemd: bezoeken van tentoonstellingen, collecties in musea, bezoeken van concerten, dans- theater- filmvoorstellingen, deelname aan excursies en het lezen van werken uit de wereldliteratuur. Met nadruk wordt het volgende vermeld: “leerlingen moeten bij voorkeur van elk van de genoemde kunstdisciplines (...) actief kennis nemen.” (p.13). Scholen zouden de leerlingen mogelijkheden moeten bieden aan culturele activiteiten mee te doen. Als een school daar de middelen ertoe niet heeft kan “volstaan (...) worden met presentaties door middel van audiovisuele media (...). Dit moet echter een uitzondering zijn, geen regel. Immers, bij een culturele activiteit geldt niet alleen de inhoud of de vorm, maar ook de fysieke en sociale context.” (p.12-13).

Wellicht valt te beargumenteren dat literatuur hier door het bovengenoemde sowieso buiten valt. Binnen de eindtermen wordt het volgende nog vermeld over literatuur: “binnen CKV staat bij het lezen van literatuur vooral de eigen ervaring en smaakontwikkeling voorop” (p.14).

Als voorbeelden voor het gebruik van literatuur binnen CKV worden de volgende punten genoemd: een boek als voorbereiding op een theatervoorstelling of als bron om voorstellingen in schilderijen te interpreteren (dit zou je kunnen interpreteren als voorbereiding op het bekijken of ervaren van andere eerdergenoemde kunstdisciplines) en een werk uit de wereld literatuur als vertrekpunt voor uitgebreide verkenning van een thema (p.14).

Als laatste wordt nog iets interessants toegevoegd: “Een culturele activiteit als literatuur kan daarnaast passen binnen het examenprogramma voor een ander vak, bijvoorbeeld KCV of een moderne vreemde taal.”(p.14)

Welke mogelijke culturele activiteiten wel of niet goed worden geacht (of de betreffende activiteit 'van algemeen erkende kwaliteit' is) om te passen binnen het Domein A wordt grotendeels aan de individuele docent overgelaten. Naast de vraag of een activiteit passend is en een bepaalde kwaliteit heeft om te passen binnen CKV wordt er ook gekeken naar hoeveel een leerling bezig is met kunst en cultuur, de studielast die dit alles oplevert. In de meeste gevallen wordt ervan uitgegaan dat elke culturele activiteit een leerling ongeveer 2 a 3 uur kost. Dit is naar literatuur logischerwijs ook

moeilijker vast te leggen. Het ene literaire werk is het andere niet, en niet elke leerling leest even snel een boek. Hier wordt in de eindtermen rekening mee gehouden: “het onderdeel literatuur verdient ook ... extra aandacht. Het lezen van een boek is tijdrovend. ... Het verdient ... aanbeveling tevoren afspraken te maken of alle leesuren als studielasturen kunnen meetellen. Het lezen van literatuur zal vaak plaatsvinden in het kader van een thematische opdracht” (p.14)

Een belangrijk onderdeel van dit onderzoek zal zijn het inventariseren in hoeverre het laatstgenoemde binnen het vak CKV op scholen daadwerkelijk wordt gedaan.

Domein B van de eindtermen is vooral gericht op de bewustwording van leerlingen dat kunstdisciplines gerelateerd kunnen zijn aan elkaar en een binding hebben met de culturele context: “kort samengevat levert deze eindterm de kennis die nodig is om te leren begrijpen dat culturele activiteiten een aan de oorspronkelijke culturele context gebonden betekenis en een actuele betekenis hebben” (p.15). Om leerlingen hiervan bewust te maken wordt ervan uitgegaan dat het werken met thema’s dit vergemakkelijkt. Het werken met thema’s maakt de relatie tussen de verschillende kunstdisciplines zichtbaar en vergemakkelijkt het leggen van verbanden. Het werken met thema’s is niet alleen verhelderend voor leerlingen, het helpt docenten ook de leerling te sturen in het proces van deze realisatie. Leerlingen leren kunstdisciplines te vergelijken, leren invloeden te vinden van (sub)culturen op kunst en cultuur, leren duidelijk verschillende kunstuitingen te omschrijven en leren om te gaan met verschillende begrippen die worden gebruikt in het omschrijven van culturele en kunstzinnige uitingen.

Domein C van de eindtermen is het actief deelnemen aan praktische activiteiten. Leerlingen kunnen door actieve deelname leren “inleven in een bepaald aspect van de culturele activiteit” en hun “ervaring met die activiteit vorm te geven (te presenteren) en/of er op te reflecteren.” (p.18) Het draait in domein C vooral om door middel van deelname aan een praktische activiteit de eigen ervaring vorm te geven. Als voorbeelden voor activiteiten die passen binnen dit domein worden genoemd: het maken van schetsen, samenstellen van fotoreportage, het samenstellen of uitvoeren van een dans, het spelen of vormgeven van scènes, het uitvoeren van een literaire schrijfp opdracht of het uitvoeren of componeren van een muziekstuk.

Domein D is de reflectie van de leerling op alle andere domeinen. Alle activiteiten die de leerling heeft ondernomen wordt verslag van gelegd. Doel van deze verslaglegging is persoonlijke reflectie, dit is “bedoeld om een gemotiveerde keuze te kunnen maken voor activiteiten op het gebied van cultuur, die betekenisvol zijn voor degene die kiest (de algemene doelstelling van CKV). Reflectie is daarmee niet alleen een formele afsluiting maar ook een leerdoel. Verslag doen, toelichten e.d. zijn voorwaarden om goed te kunnen reflecteren.”(p.19) Deze reflectie kan plaats vinden in het maken van een kunstdossier of een gesprek of een combinatie hiervan. In de eindtermen worden drie onderdelen beschreven die onderdeel kunnen maken van het kunstdossier: kunstautobiografie (een inventarisering van een individuele leerling waarin wordt omschreven hoe de leerling van huis uit in het leven buiten school in aanraking komt of is gekomen met kunst en cultuur), (balans)verslagen (met omschrijving van alle bezochte culturele activiteiten van de leerling) en een eindverslag (met hierin door leerlingen omschreven verkregen visie op kunst en cultuur).

Plan van aanpak

In de eindtermen blijkt literatuur een aparte rol te spelen binnen het CKV onderwijs. Literatuur wordt gezien als een onderdeel van lessenseries die thematisch kunstdisciplines aan elkaar kan koppelen. Het kan als opstapje gebruikt worden voor theatervoorstellingen of voor herkenning van verbanden tussen verschillende kunstdisciplines. In hoeverre zijn er scholen die ook op deze manier thematisch te werk gaan en literatuur opnemen in hun behandeling van CKV onderwerpen. Het is ook zeer de vraag of er in dit kader vaak sprake is van een samenwerking tussen de moderne vreemde talen op scholen en CKV. Hierover worden suggesties gedaan in de eindtermen zoals Dinsbach ze omschrijft, maar gebeurt dit ook?

Literatuur als onderdeel van het door de leerlingen individueel te maken kunstdossier is problematisch omdat per onderdeel van het kunstdossier gelet wordt op een soort gemiddelde studielast van een culturele activiteit. Het lezen van literatuur is tijdrovend en past daarom niet in deze studielast berekening. Het is de vraag of er veel leerlingen zijn die in hun verslagen en hun reflectie literatuur opnemen en in het individuele gedeelte van CKV. Het is dus de vraag of leerlingen in hun reflectie (cruciaal onderdeel van de eindtermen) verbanden kunnen leggen tussen alle kunstdisciplines.

Naast het individuele gebied van CKV worden er aan leerlingen op havo en vwo CKV lessen aangeboden. Meestal gaan deze lessen (zoals de eindtermen ook doen vermoeden) in op interesse - gebieden en specialismen van de docent die de lessen geeft. Het is dus afhankelijk van de docent of literatuur een onderdeel is van CKV. Het is wellicht afhankelijk van het hoofdvak van desbetreffende docent. Een talen docent die ook CKV lessen geeft zal wellicht net iets meer geneigd zijn literatuur te gebruiken in zijn of haar lessen, maar ook dat is de vraag. Het is natuurlijk net zo goed een vraag of het gewenst is dat binnen CKV veel aandacht wordt besteed aan literatuur, leerlingen krijgen toch ook moderne vreemde talen waarin literatuur wordt behandeld?

Om deze vragen te onderzoeken en te inventariseren hoe er vanuit de werkvloer wordt gekeken naar literatuur als onderdeel van CKV wordt een lijst vragen geformuleerd en voorgelegd aan een aantal CKV docenten. Hun bevindingen worden op een rijtje gezet en gebruikt om te komen tot een conclusie. Het resultaat van het onderzoek zal een evaluatie zijn over CKV en literatuur in de praktijk. Wordt het op scholen gegeven zoals in de eindtermen bedacht is, met daarin een plek voor alle kunstdisciplines, of geldt er voor literatuur een uitzondering.

Vragenlijst voor CKV docenten.

Literatuur binnen CKV.

De vragenlijst bestaat uit 3 onderdelen; algemeen (vragen over uw eigen ervaringen als scholier), CKV lessen (vragen over het lessen gedeelte van CKV) en CKV mondeling (vragen die betrekking hebben op het voor leerlingen individueel in te vullen gedeelte van CKV)

Algemeen.

1. Hoe lang is het geleden dat u zelf op de middelbare school zat?
 1-5 jaar 5-10 jaar 10-15 jaar 15-20 jaar langer dan 20 jaar geleden

2. Bestond in uw middelbare schooltijd het vak CKV al?
 Ja Nee

3. Herinnert u zich nog hoeveel boeken u in uw middelbare schooltijd heeft moeten lezen voor het vak Nederlands?
 1-5 5-10 10-15 15-20 meer

4. Hoeveel boeken heeft u moeten lezen voor de rest van de vreemde talen (per taal)?
 1-5 5-10 10-15 15-20 meer

5. Vond u dat toen een verrijking in uw onderwijs?
 Ja Nee

6. Hoe kijkt u daar nu als CKV docent naar terug, vindt u het achteraf een verrijking ?

CKV lessen

1. Hoeveel klassen geeft u CKV les?

1 2 3 4 5 meer

2. CKV is voor veel docenten een vak dat gegeven wordt naast een 'hoofdvak', wat is uw hoofdvak?

3. Kunt u omschrijven welke thema's, onderwerpen of kunstdisciplines u aan de orde laat komen in uw CKV lessen?

4. Hoe kiest u de onderwerpen voor uw CKV lessen (bv. eigen interesse of methode)?

5. CKV wordt gezien als een vak dat leerlingen verbanden leert leggen tussen verschillende kunstdisciplines. Legt u in de CKV lessen verbanden tussen verschillende kunstdisciplines?

6. In de eindtermen voor CKV wordt gezegd dat een samenwerking van verschillende vakken het verbinden van verschillende kunstdisciplines vergemakkelijkt. Er wordt verondersteld dat vakoverschrijdende samenwerking verduidelijking geeft voor de leerlingen. Werkt u op school weleens samen met docenten van een ander vak (bijvoorbeeld een van de moderne vreemde talen) in het kader van CKV? Zo ja, kunt u kort omschrijven hoe? Zo nee, waarom niet?

7. Besteed u binnen uw CKV lessen aandacht aan literatuur?

Ja Nee Nauwelijks (alleen indirect)

8. Kunt aangeven welke plek literatuur zou moeten hebben binnen CKV?

CKV mondelingen

1. Neemt u ook mondelingen af ter afronding voor het individuele gedeelte van CKV?

- Ja Nee

2. Welke kunstdisciplines hebben volgens u de meeste ruimte in de leerlingendossiers?

Muziek / Theater / Film / Dans / Cabaret / Schilderkunst / Literatuur / Andere

3. Hoeveel procent van de leerlingen hebben in hun dossiers volgens u ruimte voor literatuur?

- 0-25% 25-50 50-75% meer

4. Indien dit een minderheid is, wat is daar volgens u de reden van?

5. Heeft u leerlingen die geen literatuur hadden opgenomen in hun totale dossier wel eens gevraagd wat de reden daarvoor was, zo ja, wat was hun antwoord?

6. Vindt u dat leerlingen over het algemeen voldoende inzicht hebben om verbanden te kunnen leggen tussen alle verschillende culturele activiteiten die ze hebben ondernomen?

7. Vinden leerlingen volgens u literatuur onderdeel van CKV, of vinden ze het passen bij de taallessen?

8. Kunt u omschrijven hoe leerlingen in het algemeen het vak CKV ervaren?

Toelichting bij vragenlijst (en voorspelbaarheid daarvan).

De vragenlijst bestaat uit 3 onderdelen; algemeen, CKV lessen en CKV mondeling. De gedachte daarachter is de volgende.

Als docent kies/geef je een vak omdat je het hebt gestudeerd, omdat je een bevoegdheid hebt, of omdat je er geschikt voor bent door werkervaring. Als docent heb je ook een onderwijsgeschiedenis met verschillende elementen die invloed hebben gehad op hoe je zelf het onderwijs ziet. Een voorgeschiedenis met eigen ervaringen. Deze ervaringen zijn bepalend voor hoe je als docent zelf in het onderwijs staat. Vandaar wilde ik een aantal vragen aan collega's stellen over hun ervaringen met specifiek literatuur in hun middelbare schooltijd. Aangezien het vak CKV nog niet zo lang bestaat ga ik ervan uit dat de vragenlijsten zijn ingevuld door mensen die het vak CKV niet hebben meegekregen als onderdeel van hun vakkenpakket, als leerling. De meesten zullen dus literatuur alleen als onderdeel hebben gezien voor een taal. Na hun eigen middelbare onderwijs hebben ze een studie gedaan, ervaringen opgedaan en een kijk gekregen op hoe ze zelf onderwijs hebben gehad, en hoe ze zelf literatuur als onderdeel van hun onderwijs hebben gezien. Deze kijk heeft wellicht invloed op hoe ze zelf later als CKV docent literatuur als onderdeel van CKV zien.

Het zijn niet echt veel vragen die in dit gedeelte van de vragenlijst zitten. Er zal waarschijnlijk ook niet zo heel veel uit geconcludeerd kunnen worden, toch wilde ik het hebben als onderdeel van de lijst, als was het alleen al uit gevoel dat eigen ervaringen belangrijk zijn in hoe je zelf bent als docent.

Het onderdeel van de CKV lessen vind ik interessant omdat uit de antwoorden die hier gegeven (kunnen) worden meerdere conclusies getrokken zouden kunnen worden. Een van de dingen die ik aanneem is dat de meeste CKV lesgevers als hoofdvak een beeldend vak hebben zoals tekenen of handvaardigheid. Ik vermoed op basis van mijn eigen werkplek dat het uitzonderlijk is dat het hoofdvak van de meeste CKV docenten niet een beeldend vak is. Dat kan verschillende dingen betekenen. Het kan betekenen dat 'alles dat met kunst te maken heeft' veelal neerkomt op de schouders van de lesgevers in de toch al 'kunstzinnige vakken' (tekenen, handvaardigheid, muziek). Dit kan een automatisme zijn, waardoor er een mogelijke beperking op CKV komt. Na het bekijken van de ingeleverde vragenlijsten kom ik hier op terug.

Naast hoofdvakken en de betekenis daardoor op het onderwijs is het interessant om te kijken waar docenten ideeën vandaan halen voor de onderwerpen van hun lessen. Ik vermoed dat de meeste inhoud van de CKV lessen gebaseerd is op de eigen interesse van de lesgevers. Dit lijkt een voor de hand liggende conclusie. Maar het is wel een interessante. Bij elk ander vak heeft eigen interesse natuurlijk invloed. Een wiskunde docent is geïnteresseerd in het lesmateriaal, net als een docent aardrijkskunde / geschiedenis / etc. Maar toch zijn de lessen die desbetreffende docenten hebben voor een groot gebonden aan gekozen methoden en van tevoren zeer vastliggende eindtermen voor hun vak. Er is geen totale vrijheid in het kiezen van de lesinhoud. Bij CKV is dat er op de letter gezien wel. Zolang het maar raakvlak heeft aan kunst/cultuur. Het vak zou gezien kunnen worden als een van de meest vrij in te vullen vakken. Hoe vult men dat dan in? Als men in deze vrijheid literatuur als onderdeel ziet van de lessen, hoe passen ze dat dan in? Gebeurt dit volledig losstaand op individuele acties van de docent, of is er een samenwerking tussen de CKV docent en bijvoorbeeld een taaldocent? Ik verwacht dat er vrij weinig gevallen zijn van samenwerking tussen twee (of meer)

vakgroepen. Ik verwacht dat de meest genoemde redenen daarvoor een gebrek aan tijd en ruimte binnen school is. Iedereen heeft een programma te draaien, een samenwerking die iets vakoverstijgends voor elkaar probeert te krijgen zal daar toch vaak tegen aanlopen.

Daarbij is het interessant om te zien hoe CKV lesgevers kijken naar het idee dat het vak de doelstelling heeft om leerlingen te leren verbanden te leggen tussen de vele verschillende kunstdisciplines. Heeft een leerling voldoende bagage om dat te kunnen, en is er binnen de ruimte die een CKV docent heeft voldoende speelruimte om dat voor elkaar te krijgen. Misschien is dit doel wel veel te hoog gegrepen als doel voor het losstaande van CKV.

Tenslotte is er in de vragenlijst het gedeelte over de individuele invulling van de leerlingen in hun te maken kunstdossier. De meeste vragen zijn hier mijns inziens vrij makkelijk te voorspellen. Ik verwacht dat de meeste antwoorden op het volgende neerkomen. Leerlingen hebben te weinig tijd om literatuur echt een onderdeel te maken in hun dossiers, leerlingen die wel een literair werk in hun dossier hebben opgenomen behoren tot een kleine minderheid, om niet te zeggen uitzondering. Reden hiervoor zal vaak tijd zijn. Als leerlingen een compleet dossier hebben zonder literatuur als onderdeel zal er niet vaak naar gevraagd worden wat de reden voor het ontbreken ervan is. In principe is een compleet dossier iets om tevreden mee te zijn. De meeste antwoorden op vraag 6 zullen negatief zijn. Inzicht in verbanden leggen tussen kunstdisciplines ontgaat de meeste leerlingen. Leerlingen zullen literatuur meestal eerder een onderdeel vinden voor een taalles. En leerlingen vinden CKV meestal wel aardig, anders dan al het andere, maar teveel werk en teveel verplichting waardoor het niet echt leuk kan zijn.

Resultaten.

Bij uitwerking van de ingevulde vragenlijsten is gebruik gemaakt van 7 ingevulde exemplaren. Doelstelling was resultaten te ontvangen van docenten op drie verschillende scholen. Het resultaat is echter bij twee verschillende scholen gebleven. Drie exemplaren van docenten op het Farel College in Amersfoort en vier exemplaren van docenten op het college in Schiedam, waarvoor ik bij deze mijn dank uitdruk.

Per gedeelte van de enquête zal ik de ingevulde antwoorden weergeven. De ingevulde vragenlijsten zullen als bijlage bij dit schrijven geleverd worden ter inzage. Per gedeelte van de enquête is het wellicht mogelijk conclusies trekken per verschillend onderdeel van de lijst. Na behandeling van alle gedeelten van de enquête is er een evaluatie te maken over het onderzoek als geheel en vallen er conclusies te trekken die inzicht geven inde praktijk van CKV (en de plek van literatuur daarin) binnen het onderwijs.

De antwoorden van de ingevulde vragenlijsten volgen hier.

Antwoorden op vragen van het onderdeel 'Algemeen'.

1. Alle docenten, met uitzondering van 1 individueel geval geven aan langer dan 20 jaar geleden zelf op middelbare school te hebben gezeten. De uitzondering gaf aan dat het voor hem/haar 15-20 jaar geleden was.
2. Logischerwijs volgt hieruit dan voor geen van de docenten zelf het van CKV al bestond in hun middelbare schooltijd.
3. Het aantal voor Nederlands te lezen boeken loopt uiteen. Vier van de docenten geven aan meer dan 20 titels te hebben moeten lezen voor Nederlands. Een 15-20. Twee van de docenten geven aan 10-15 boeken te hebben moeten lezen. En een weet het niet meer, het vakje 1-5 is aangevinkt met een vraagteken erbij.
4. Het aantal te lezen boeken voor de vreemde talen loopt nog meer uiteen. Voor een van de personen geldt 15-20 boeken, voor drie geldt 10-15, ook twee die zeggen 5-10 en twee die zeggen 1-5.
5. Bijna alle ingevulde lijsten geven aan dat men het toen een verrijking voor hen verkregen onderwijs vond. Op een na, die zegt geen idee te hebben.

Hier zijn een aantal zonder twijfel bevestigende antwoorden: 'zeker!' (twee keer). Een geeft aan dat het voor hem/haar toen niet als verplichting voelde omdat hij/zij destijds lezen ook heerlijk vond. Een ander geeft aan (dezelfde persoon die bij vraag 5 geen idee had) dat hij of zij het destijds waarschijnlijk niet als verrijking zag, hoewel hij/zij Nederlandse literatuur wel leuk vond. Een van de docenten gaf aan vroeger niet zo'n lezer te zijn. Het was voor hem/haar meer een verplichting. Ondanks dat echter ook wel een verrijking.

Een opmerking van een van de docenten was de volgende: *'Ja ik denk dat je leerlingen op die manier wel probeert te laten lezen , alleen denk ik wel dat de introductie van de boeken en de manier waarop de evaluatie van het gelezen terug kwam op een hele andere manier gedaan moet worden*

Enkele conclusies naar aanleiding van de antwoorden op het algemene deel van de vragenlijst.

Literatuur wordt door de ondervraagden over het algemeen gezien als een verrijking binnen hun middelbaar onderwijs. De een ervaart het als verplichting, maar toch een verrijking, de ander vindt het zonder twijfel een verrijking. Wat opvalt (en wellicht jammer is) is dat alle ingevulde vragenlijsten door 'oudere' docent. 'Ouder' alleen in die zin allen (op een na) langer dan 20 jaar geleden op de middelbare school zat en dus dat geen van hen (inclusief ikzelf) CKV als vak in hun eigen middelbare opleiding hebben gehad. Het is niet echt verrassend dat in de meeste gevallen het aantal boeken dat voor Nederland gelezen moesten worden hoog is. En dat het aantal te lezen boeken voor de vreemde talen minder hoog maar toch voor de meesten redelijk. Het zal er in sommige individuele gevallen op neer gekomen hebben dat er zo'n 40, wellicht meer boeken gelezen was aan het eind van de middelbare school. Als ik aan mijn eigen middelbare school terugdenk waren het er minimaal veertig titels, minimaal 20 voor Nederlands, 10 (maar misschien wel meer, ik herinner me het niet meer zo goed) voor Engels en evenveel voor Duits. Er waren klasgenoten die er ook nog Frans bij hadden en dus nog meer moesten lezen. Afgezien van de vraag of alle boeken daadwerkelijk werden gelezen waren het er veel. Er was voor leerlingen een vrij grote tijdsdruk om alles tot zich te nemen of in ieder geval de docent ervan te overtuigen dat het gelezen danwel inzicht in gekregen was. Een van de ondervraagden meldt dat hij/zij niet zo'n lezer was, en dat het dus een behoorlijke verplichting en belasting was om de boekenlijst. De laatste vraag leverde ook nog de reactie op dat de evaluatie van de gelezen boeken op een andere manier gedaan zou moeten worden. Wellicht dat ik hier later nog op terugkom.

Antwoorden op vragen van het onderdeel 'CKV lessen'.

1. Het aantal klassen waarin de docenten CKV lesgeven is net iets meer dan 2.5. Docenten geven naast hun 'hoofdvak' aan zo'n twee of drie klassen CKV.
2. Onder de CKV docenten die de enquêtes hebben ingevuld is een ruime meerderheid docent beeldende vorming. Vijf van de acht zijn kunst/beeldende vorming docent, een heeft als hoofdvak muziek, een geeft als hoofdvak Duits en een (ikzelf) geeft als hoofdvak Engels.
3. Als antwoorden op welke thema's aan de orde komen in de CKV lessen volgt hier een opsomming van alle ingevulde antwoorden per formulier (willekeurige volgorde):
 - Film/beeldroman, Beelden/Architectuur, totaaltheater.
 - Dans, drama, film, muziek, beeldend, literatuur.
 - Onmogelijke liefde, oorlog en vrede, ontdekking van de hemel [twee keer als antwoord gegeven door tweever verschillende samenwerkende docenten]
 - Film,drama, dans, literatuur, muziek en beeldend.
 - Muziek (moderne muziek geschiedenis vanaf de blues) plus zelf compositie maken op de computer (magic music maker), literatuur en drama (Macbeth/Shakespeare), Film (theorie en zelf spelen, eind op het verhaal verzinnen), literatuur en beeldend (zelf dichten plus illustraties bij maken)
 - Film en film geschiedenis, toegepaste kunst, fotografie, architectuur, vrije verwerking, beeldende kunst (expositie bezoeken)
 - Film (korte kijk in ontwikkeling en belang van science fiction), eigen filmpje maken.

4. De onderwerpen worden op verschillende wijze gekozen. Vaak ontstaan uit eigen interesse ideeën. Hier volgen enkele citaten die de antwoorden ongeveer samenvatten: “ik kies een thema, volg daarbij mijn interesses en ‘shop’ soms bij diverse methodes.” Een ander zegt “actualiteit of ideeën van leerlingen.” Een ander zegt ook de interesse van de leerlingen te gebruiken in de keuze van de onderwerpen. De actuele mogelijkheid of leerlingen actief mee kan doen aan een culturele activiteit wordt ook als reden genoemd als keuze voor een onderwerp. Activiteiten of reizen op school is een reden voor een keuze. Een van de ondervraagden zegt het volgende: ‘iedere collega heeft zelf de vrijheid om haar eigen lesprogramma samen te stellen.’
5. Op de vraag of er verbanden gelegd worden tussen verschillende kunstdisciplines wordt in het algemeen bevestigend geantwoord. Een van de docenten meldt dat ze disciplines laten ‘samensmelten’ in een van hun projecten. Het komt er bij de meeste ingevulde vragenlijsten op neer dat als de kans zich voordoet verbanden worden gelegd tussen de verschillende kunstdisciplines. Een interessant antwoord was de volgende: ‘op het moment dat je een onderwerp aansnijdt is die verbinding er vaak wel’. Er is slechts een uitzondering, een van de ingevulde antwoorden was een korte en bondige ‘nee’.
6. Er wordt op de twee onderzochte scholen niet vakoverschrijdend samengewerkt met andere vakgroepen. Een van de docenten zegt het als CKV sectie wel graag te willen maar dat secties als Nederlands daar helaas geen lestijd voor wil inruimen. Een ander zegt dat er nauwelijks vakoverschrijdende samenwerking is en dat ligt ‘enerzijds aan mijzelf, anderzijds aan het gebrek aan tijd en gelegenheid binnen het onderwijs.’ Een antwoord was dat vakoverschrijdende samenwerking eigenlijk veel te weinig werd gedaan, iedere individuele docent doet waar hij/zij expertise in heeft en waar zijn/haar hart ligt. Samenwerking die er is, is tussen de verschillende CKV docenten zelf. Een van de docenten zegt: ‘vanuit kunst algemeen ben ik al jaren gewend verschillende disciplines te integreren. Ook veel overleg tussen de CKV docenten met verschillende voorkeuren / specialismen’. Met andere woorden, er is in dat geval ook niet echt een behoefte.
7. Twee van de ingevulde vragenlijsten melden dat betreffende docent nauwelijks of alleen indirect literatuur als aandachtspunt heeft in de CKV lessen. Zes van de acht echter zegt wel aandacht te besteden aan literatuur.
8. Drie van de ingevulde vragenlijsten antwoorden op deze vraag met een antwoord dat erop neerkomt dat literatuur een even belangrijke plek zou moeten hebben als elke andere kunstdiscipline. Een van de ondervraagden vindt dat de plek van literatuur binnen de lessen belangrijker zou moeten en kunnen zijn. Twee hebben een antwoord met een strekking dat literatuur een ondersteunende rol heeft: ‘vooral dienend, dwz songtekst voor muziek, gedicht in een beeldend vormgegeven poster of boek’ / ‘als inspiratiebron voor andere disciplines of in relatie met muziek en film.’
Een van de ondervraagden heeft het volgende interessante antwoord: ‘wanneer een docent Engels of Ne of Duits het vak geeft, zou literatuur daar een hoofdrol kunnen spelen. Bij mijn vak niet dan is het een onderdeel van de uitvoering van een concept.’

Enkele conclusies naar aanleiding van de antwoorden op het ‘lessen’ deel van de vragenlijst.

Uit de antwoorden van vraag een en twee kan je het volgende concluderen. Over het algemeen worden er door docenten niet echt veel lessen gegeven in CKV naast het gegeven hoofdvak van de docent. Twee a drie lessen/klassen per week is niet echt veel. Hoewel er bij gezegd moet worden dat

er in de vraagstelling geen rekening is gehouden met het totaal gegeven aantal lessen per docent. Met andere woorden, er kan aangenomen worden dat CKV lessen een minderheid van het aantal gegeven lessen per docent vormen, zekerheid hierover kan (wat betreft de docenten die de lijst hebben ingevuld) pas gegeven worden als er ook gevraagd was naar totaal aantal klassen of lessen die desbetreffend docent lesgeeft. In het algemeen zijn lesgevende docenten voor het vak CKV ook en de beeldende vakken lesgevend. De uitzonderingen zijn de muziek docent, de Duits docent en de Engels docent. Hoewel beargumenteerd zou kunnen worden dat muziek ook een vak is dat al snel geassocieerd zal worden met een vak dat 'kunst' gericht is.

Uit de antwoorden bij vraag drie valt op te maken dat een breed scala aan thema's aan de orde komen in de gegeven CKV lessen. De een vat de vraag anders op dan de ander. Een opsomming van kunstdisciplines is niet zozeer een opsomming van thema's die in de lessen aan de orde komen. Toch wordt duidelijk dat in de lessen aandacht wordt gegeven aan bijna alles dat je onder de noemer kunst en cultuur zou willen scharen. Van klassiek (Shakespeare) tot contemporain (science fiction, fotografie), van beeldend tot literair.

Vraag vier illustreert de vrijheid die de CKV docent heeft voor de invulling van zijn of haar lessen. Geen van de ondervraagden gebruikt voor de invulling van de lessen een bestaande methode. Eigen interesse is een grote inspiratiebron voor de inhoud. Tevens wordt de belevingswereld van de leerlingen gebruikt als reden voor het behandelen van een lesinhoud. Dit betekent een veel vrijere invulling voor de lessen dan enig ander vak. Er kan ingesprongen worden op de belevingswereld van de leerlingen, actualiteiten, schoolactiviteiten, etc. Er is weliswaar niet specifiek naar gevraagd in deze vragenlijst, maar je mag opmaken uit de antwoorden dat dat een prettige vrijheid is.

Het mooiste antwoord dat bij vraag 5 is gegeven is wellicht: 'op het moment dat je een onderwerp aansnijdt is die verbinding er vaak wel'. Het lijkt daardoor dat een van de eindtermen gesteld in het zogenoemde domein B eigenlijk automatisch gehaald kan worden in de CKV lessen. Zoals eerder genoemd in dit onderzoek was een van de eindtermen dat leerlingen vooral verbanden leerden te leggen tussen verschillende kunstdisciplines en daardoor ook het belang van bezig zijn met kunst en cultuur al gaande leert. Het is te vroeg in het onderzoek om vast te stellen dat deze doelstelling van de eindtermen daadwerkelijk wordt gehaald door de CKV lessen, maar het is wel een interessante opmerking. Zodra een cultureel/kunst gerelateerd onderwerp aan wordt gesneden blijkt er al snel een verbinding te zijn of te vinden tussen verschillende kunstdisciplines. Lessen waarin dat geconcludeerd wordt zijn natuurlijk precies de lessen waardoor CKV interessant kan worden genoemd. Maar laten we niet voor het bekijken van alle vragen en antwoorden vooruitlopen. Later in dit onderzoek wordt er nog naar verwezen.

Bij vraag 6 wordt duidelijk dat een vakoverschrijdende samenwerking van CKV met andere vakgroepen zeer beperkt is. CKV docenten zouden het wel willen, maar het komt er binnen het bestaande scholen- en lessensysteem niet van. Meerdere redenen worden daarvoor gegeven. Een paar voorbeelden: andere vakgroepen willen er geen ruimte voor maken binnen hun (wellicht beperkte geachte) lestijd, samenwerking kost tijd en moeite, samenwerking tussen de verschillende CKV docenten zelf wordt als voldoende geacht om verschillende kunstdisciplines te behandelen in lessen, er is simpelweg te weinig gelegenheid voor in het onderwijs, het komt er niet van. Het komt er vrij veel op neer dat een samenwerking tussen CKV vakgroep en een andere niet op gang komt. Een van de docenten vindt daarom juist het belang groot dat er niet enkel docenten van in de eerste

plaats beeldende vakken min of meer automatisch geschikt worden geacht om het van CKV te geven als 'bijvak'. Enkel beeldende docenten zou het vak CKV te weinig inhoud geven dat ervan verwacht wordt. Een taaldocent brengt zijn of haar volledig eigen kijk op kunst en cultuur waaruit lesinhoud gekozen kan worden.

Toch blijkt uit de ingevulde vragenlijsten niet dat de docenten die als hoofdvak een beeldend vak geven niet enkel beeldende dingen behandelt in zijn of haar lessen. Uit vraag 7 blijkt in een groot deel van de ingevulde lijsten dat er immers ruimte is voor literatuur in de lessen (en dus voor de mogelijkheid om de verbinding te vinden tussen de verschillende disciplines).

Een enkele docent vindt duidelijk dat de plek die literatuur binnen CKV inneemt belangrijker zou moeten zijn dan die nu is. Menig een vindt dat literatuur een net zo belangrijke rol zou moeten hebben (en eigenlijk ook heeft) binnen de lessen dan alle andere kunstdisciplines. Een aantal denkt (of constateert in ieder geval) dat het in veel gevallen een ondersteunende functie heeft, of dient als inspiratiebron voor andere disciplines.

Antwoorden op vragen van het onderdeel 'CKV mondelingen'.

1. Op een van de twee scholen waar de vragenlijsten zijn ingevuld worden geen 'mondelingen' gedaan ter afronding van het individuele gedeelte van CKV, het inleveren van de leerlingen dossiers is hier voldoende. Op de andere school worden er ter afronding van CKV wel mondelingen gehouden in combinatie met het inleveren van de dossiers.
2. Bij deze vraag is bijna alles wel een keer omcirkeld. Er zijn echter wel een aantal disciplines vaker omcirkeld. Per discipline wordt hier vermeld hoe vaak het omcirkeld is: muziek – 7, theater – 6, film – 8, dans – 2, cabaret – 4, schilderkunst – 6, literatuur – 3, andere – 1 (met erbij vermeld: beeldend).
3. Hier is een volgende schatting. Bij drie van de ingevulde lijsten is 'meer' aangekruist, tweemaal is 50-75% aangekruist, eenmaal 25-50%, eenmaal is 0-25% aangekruist en eenmaal wordt de vraag niet begrepen en is er geen antwoord aangekruist. Het gemiddelde ligt dan in het gebied van de 50-75% van de leerlingen.
4. Hier wordt in drie gevallen niets ingevuld. Een van de antwoorden heeft als strekking dat het komt doordat het docent gestuurd is, leerlingen doen wat de (desbetreffende docent van ze vraagt. Een ander meldt dat het door hem/haar ingevulde percentage zo laag is doordat er door docenten minder nadruk op gelegd wordt. Een geval heeft een uitgebreid antwoord en zegt het volgende: '(het) hangt erg af van de leerling. Schilderkunst zit er altijd wel in, vanwege het museum bezoek in Amsterdam. Daardoor zie ook altijd minstens een theaterbezoek bij. Verder hangt het erg af van eigen belangstelling. De meesten hebben er wel 1 of meer boeken opstaan, omdat het eigenlijk verplicht is, maar ik bespeur bij hen hetzelfde als wat ik had: verplichting en belasting. Maar er zijn ook leerlingen die veel en graag lezen, gelukkig.'
5. Bij deze vraag is er drie keer niets ingevuld. Een keer een duidelijk nee. Een docent zegt dat het komt omdat het niet vrij is maar door de school wordt gestuurd. En drie van de ingevulde vragenlijsten hebben een antwoord dat neerkomt op het volgende: tijdgebrek, en de meeste leerlingen houden niet zo van lezen.

6. Het inzicht in de verbanden tussen de verschillende kunstdisciplines is moeilijk voor leerlingen. Het inzicht groeit door CKV, aldus een van de antwoorden. Leerlingen moeten erbij geholpen worden, uit zichzelf zullen ze dat inzicht niet zien. Leerlingen moeten hierin gestuurd en begeleid worden. Een van de docenten vindt het afhankelijk van het niveau van de leerlingen (havo-vwo). Een van de docenten zegt dat de leerlingen het niet kunnen omdat er geen les in gegeven wordt. Eentje geeft een duidelijke ja als antwoord. Een ander zegt dat het in het algemeen vaak wat tegen valt maar dat er wel degelijk leerlingen zijn die het kunnen, een van de antwoorden is dat leerlingen vaak met gericht vragen een verband kunnen leggen maar dat ze er moeite mee hebben om het uit zichzelf te zien. Ze denken er vaak niet aan de verbanden te leggen.
7. Hier meldt een van de docenten dat de leerlingen literatuur wel degelijk zien als onderdeel van CKV omdat het door de docenten zo gebracht wordt. Een docent weet het niet omdat zij/ hij het nooit heeft gevraagd (in een geval is er geen antwoord ingevuld). In vier gevallen wordt gezegd dat de leerlingen literatuur meer vinden passen in de taallessen en een van de docenten zegt dat literatuur er bij CKV een beetje bijhangt.
8. Bij de vraag hoe leerlingen het vak CKV in het algemeen ervaren antwoorden de meesten dat de leerlingen het wel leuk / interessant en gezellig / niet echt vervelend / positief leuk afwisselend / leuk maar zinloos vinden. Antwoorden van die strekking. Een van de ondervraagden had een uitgebreid antwoord: 'zo'n 60-70% als leuk en nuttig en de rest vindt het zinloos en van hen mag het vak afgeschaft worden (we houden ieder jaar een afsluitende enquête, vandaar deze info.'

Enkele conclusies naar aanleiding van de antwoorden op het 'CKV mondelingen' deel van de vragenlijst.

Bij de eerste vraag blijkt dat niet elke school ervoor kiest het individuele deel van CKV af te sluiten met een 'mondeling-moment'. Er wordt dan volstaan met een individueel ingeleverd dossier met losse verslagen over gedane culturele activiteiten van de leerlingen. Daarin blijkt uit vraag twee dat literatuur in ieder geval in mindere mate onderdeel is van de ingeleverde dossiers. De overduidelijke meerderheid van de leerlingen heeft ruimte voor filmverslagen (omcirkeld in alle vragenlijsten), muziek is ruim vertegenwoordigd, daarna theater en schilderkunst. Alle andere disciplines (waaronder literatuur) worden duidelijk minder omcirkeld. Dat zegt in ieder geval dat er in het algemeen in het individuele gedeelte voor CKV minder ruimte is voor literatuur.

Toch blijkt uit vraag 3 dat er voor 50-75% van de leerlingen wel degelijk ruimte is voor literatuur binnen de dossiers. Dat lijkt een soort discrepantie tussen de antwoorden van vraag twee en drie. Dat er in meer dan de helft van de totale dossiers toch ruimte is voor literatuur zegt niets over de verhouding tot andere kunstdisciplines. Of er een verhouding ontstaat waaruit literatuur een even grote plaats inneemt dan welke andere kunstdiscipline dan ook blijkt daar niet uit. latere vragen geven hier juist weer meer duidelijkheid over.

Dat er bij vraag vier en vijf een aantal lege plekken waren komt door de vraagstelling ('indien dit een minderheid is ...'). Literatuur als onderdeel van de dossiers wordt toch veel gestuurd door verplichtingen vanaf school, sturing van de docent. En een van de docenten wijst erop dat wij (docenten) er minder nadruk op leggen. Extra aandacht voor literatuur vanuit de leerlingen blijkt niet

vaak voor te komen. Verplichtingen en belasting wat tijd betreft lijkt een veelvoorkomend antwoord. 'Toch zijn er ook leerlingen die veel en graag lezen, gelukkig'.

Vraag 6 wordt veel beantwoord met het idee dat vanuit de leerlingen weinig verbanden gelegd kunnen worden omdat dat wellicht een te hoog gegrepen ideaal is. Leerlingen kunnen het 'gestuurd' wel vinden dat verschillende disciplines verbonden kunnen worden en dat er altijd wel verbanden (intertextualiteit) te vinden zijn tussen kunstwerken en culturele uitingen of tijdsgeest en dergelijke, maar dat ze er wel op gewezen moeten worden. Volgens een van de docenten valt het vaak tegen hoeveel leerlingen zelf kunnen vinden, tegelijkertijd antwoordt hij/zij dat er zeker leerlingen zijn die het kunnen. Het is voor de leerlingen vaak lastig het uit zichzelf te kunnen.

Leerlingen zien literatuur vaak (tenzij er in CKV lessen op wordt gewezen) als onderdeel van een taalles. Dit blijkt uit de antwoorden van vraag 7. Literatuur hangt er een beetje bij. Het zou een interessante vraag zijn om in een onderzoekje dat aan leerlingen zelf te vragen: welke kunstdisciplines vind je passen of verwacht je in CKV lessen. Dat is echter geen onderdeel geweest van dit onderzoek.

Uit de ingevulde antwoorden op de laatste vraag blijkt dat leerlingen over het algemeen het vak CKV positief ervaren, ondanks dat ze niet altijd het nut ervan inzien.

Conclusies

In hoeverre zijn er aan hand van de gegeven antwoorden conclusies te trekken met betrekking tot de onderzoeksvraag. Met andere woorden, wat weten we nu na het verrichte onderzoek? Voor de duidelijkheid volgt hier de eerder genoemde onderzoeksvraag:

Welke rol speelt literatuur in het curriculum van CKV en hoe geven CKV docenten daar vorm aan? Allereerst wil ik onderzoeken hoe het idee achter het vak CKV in de praktijk wordt gebracht. Welke rol speelt literatuur in de lessen van CKV? In hoeverre komen leerlingen in aanraking met literatuur binnen CKV? En hoe komt dat overeen met de examen eisen voor het vak CKV en waar zijn de verschillen?

Als eerste blijkt uit het algemene gedeelte van de vragenlijst die ondervraagden invulden dat literatuur over het algemeen als een verrijking voor onderwijs wordt gezien. Al is het dan achteraf. Als leerling ervaren de meesten het als verplichting. Een van de opmerkingen die in de ingevulde vragenlijsten werd genoemd was een interessante. Het lezen van de vele boeken voor een taal voor de invoering van de tweede fase en het bestaan van CKV laat leerlingen wel lezen, *“alleen denk ik wel dat de introductie van de boeken en de manier waarop de evaluatie van het gelezen terug kwam op een hele andere manier gedaan moet worden”*. De manier van evaluatie van de gelezen boeken is in vele gevallen een mondelinge overhoring geweest. Uit deze opmerking valt op te maken of deze manier van omgaan met literatuur een goede is. Een verandering ten opzichte van literatuur onderwijs voor het bestaan van CKV is dus in principe goed.

Verder was het eerste deel van de vragenlijst die onderdeel uitmaakte van het onderzoek vooral uit persoonlijke nieuwsgierigheid. Iedereen die terugdenkt aan het genoten onderwijs denkt terug aan lange lijsten te lezen boeken. Literatuur valt nu ook binnen CKV. De verdere delen van de vragenlijst hebben hier meer betrekking op en geven meer mogelijkheden tot beantwoorden van de onderzoeksvraag.

Uit de meeste antwoorden en gegeven voorbeelden blijkt dat literatuur vooral een ondersteunende rol speelt in de lessen van CKV. Er wordt wel aandacht aan literatuur gegeven maar vaker indirect dan direct. Een voorbeeld daarvan is songteksten die gebruikt worden om illustraties bij te maken. Er is in de lessituatie weinig of geen ruimte voor het behandelen van literaire werken, het lezen van romans of het op tekstueel vlak analyseren daarvan wordt niet genoemd.

In het inleidende deel van onderzoek staat vermeld dat er enorme vrijheid is met betrekking tot de invulling van de lessen van CKV, er zijn ook beperkingen. Er is op de onderzochte scholen geen sprake van samenwerking tussen verschillende vakken. De vakoverschrijdende samenwerking waarover sprake is in de eindtermen voor het vak wordt niet gerealiseerd. Secties van andere vakken willen hun eigen lestijd niet opofferen voor vakoverschrijdende samenwerking simpelweg omdat ze zelf een programma hebben dat druk genoeg is. De ondervraagde CKV docenten zouden het wel willen maar zien het niet gebeuren. Dit deel van de eindtermen wordt dus op deze scholen niet bereikt.

Een van de eindtermen was dat leerlingen door CKV leren verbanden te leggen tussen de verschillende kunstdisciplines. Een van de ondervraagden merkte op dat de leerlingen zelf zelden in staat zijn verbanden te kunnen leggen tenzij je ze direct op die verbanden wijst. Hoewel de consensus bestaat bij de ondervraagden dat leerlingen uit zichzelf moeite hebben met het leggen van de verbanden zijn er wel degelijk leerlingen die het kunnen. De vraag die overblijft na het onderzoek is of het uitgangspunt dat leerlingen het leggen van verbanden moeten kunnen wel een haalbaar doel is.

Uit het laatste onderdeel van de vragenlijst zijn conclusies te trekken die te maken hebben met de eigen aanpak van leerlingen in het individuele gedeelte van CKV. De leerling komt (via de antwoorden van de docenten) ook een beetje aan het woord. Leerlingen maken vaak omwille van verplichtingen ruimte voor literatuur in hun kunstdossiers. Ondanks de verplichtingen (die natuurlijk bij alle vakken en gedane taken in het middelbaar onderwijs een rol spelen) zien de

leerlingen literatuur eerder een onderdeel van de taallessen dan van de CKV gerelateerde lessen en activiteiten.

Uit het onderzoek komt een zeer pluriform beeld van het vak CKV naar voren met daarin ook een zeer uiteenlopend beeld van de plaats van literatuur daarbinnen. Deze pluriformiteit valt voor een groot deel te verklaren door de ruimte die de eindtermen voor het vak bepalen. Geen enkel ander vak binnen het middelbaar onderwijs heeft een dergelijke ruimte wat betreft invulling van lessen en leerling activiteiten. De vrijheid geldt voor zowel docenten als leerlingen. De docent heeft eigenlijk alle vrijheid om te kiezen welke onderwerpen hij of zij aan de orde stelt in de CKV lessen. Lesinhoud wordt grotendeels bepaald door de eigen interesse van de docent. Het aanbod van onderwerpen is daardoor pluriform. De ruimte die literatuur daarin inneemt is geheel aan de docent. Veel van de ondervraagde docenten gaven aan dat in hun lessen literatuur vaak een ondersteunende rol speelt voorbeelden worden gegeven dat literatuur als basis wordt gebruikt voor het maken van allerhande andere (vaak beeldende) werken. Geen van de docenten geeft aan dat hij of zij een keuze maakt uit de wereldliteratuur en een werk daaruit gaat behandelen. Het specifiek lezen van literaire werken (bijvoorbeeld een lijvige roman) wordt hoegenaamd niet genoemd als activiteit binnen de CKV lessen. Wel worden verbanden gelegd tussen verschillende kunstuitingen (drama, film, poëzie, theater). Over het algemeen zien leerlingen verbanden tussen de verschillende kunstuitingen pas als ze er in lessen mee worden geconfronteerd.

Leerlingen hebben grote vrijheid in het samenstellen van hun kunstdossier waarop (in vele gevallen) een mondeling afrondingsmoment gebaseerd wordt. Als er door de lesgevendenden een PTA wordt samengesteld waarin het toevoegen van een literair werk verplicht is in de dossiers dan leest de leerling een boek. De ondervraagden geven aan dat dat door sommigen wel wordt gezien als een vervelende verplichting, maar daartegenover staat dat evenveel leerlingen toch ook graag lezen en het voor hen geen probleem is.

Deze vrijheid heeft zoals gezegd voordelen. Het geeft het vak CKV een aparte status binnen het middelbaar onderwijs. Uit het laatste onderdeel van het onderzoek blijkt dat deze aparte status door leerlingen ook wel wordt gezien. Los van het feit of de leerlingen zelf het nut van het vak zien heeft het dat mijns inziens absoluut. Op dit punt van het onderzoek kunnen we zoals hierboven staat concluderen dat er pluriformiteit, vrijheid en een mengeling van van alles is binnen het vak CKV. Persoonlijk wil ik beweren dat juist dat de kracht is van het vak. Met gevaar om buiten de grenzen van het onderzoek te treden en een idealisme neer te zetten volgen hier enkele verbanden. In een schrijven van Letty Ranshuysen¹ wordt onderzocht hoe het zit met het draagvlak voor kunst binnen de huidige politieke cultuur en samenleving. Ik wil dit verbinden aan het draagvlak van kunst en cultuur binnen het onderwijs, voor het vak CKV en literatuur daar als onderdeel (hoe dat dan ook wordt ingevuld). Ranshuysen schrijft het volgende: 'Aanvankelijk werd verondersteld dat vooral kunsteducatie in het onderwijs compensatie kan bieden voor gebrek aan stimulansen in het ouderlijk milieu en zodoende nieuw publiek de weg wijst naar toneel en andere kunstvormen. (...) Nu is echter bekend dat de invloed van leeftijdgenoten nog belangrijker is. Uit divers op jongerenmarketing gericht onderzoek blijkt dat educatie op school averechts kan werken en dat impulsen vanuit de eigen subcultuur veel belangrijker zijn.' Een uitspraak die vraagtekens zet bij welke vorm van kunsteducatie dan ook. De Amerikaanse onderzoeker James Catterall onderzocht verbanden tussen kunsteducatie en school prestaties in het algemeen (*Doing well and doing good by doing art*, 2009, Catterall). Door zijn onderzoek wil hij onder andere aantonen dat 'leerlingen die zich op de middelbare school intensief bezig houden met de kunsten het later in het leven beter doen', aldus Robert Oosterhuis, die het onderzoek van Catterall kritisch bekeek.² Catterall beweert verbanden te zien met de algemene prestaties van leerlingen later in hun leven en de mate waarin ze op school bezig zijn geweest met kunst. Hij constateert dat jongeren die veel met kunst in aanraking zijn gekomen via activiteiten op school positieve effecten had op schoolresultaten, minder lesuitval veroorzaakte, dat muziekonderwijs ook wiskundige vaardigheden bevorderde en dat sociale vaardigheden en taalvaardigheid groeide door beoefenen van theater.

¹ Ranshuysen, L. (2012) 'Oude onderzoeken, nieuwe relevantie'. In Boekman, jrg. 24, nr. 91, 51-59.

² Oosterhuis, R. (2012) 'Slimmer en succesvoller dankzij de kunst?'. In Boekman, jrg. 24, nr. 91, 102-104.

Robert Oosterhof weerlegt deze bevindingen niet maar geeft wel de kanttekening dat alles wat Catterall gebruikt om zijn beweringen te bewijzen te maken heeft met vrijwillige deelname aan activiteiten buiten reguliere lessen om (extracurricular activities). Het heeft dus weinig te maken met verplichte kunsteducatie, waar het vak CKV in principe onder valt. Het is immers een verplicht vak.

Die laatste constatering wil ik inzetten als pleidooi voor het behouden van het pluriforme van CKV. Naast de bewering van Ranshuysen dat kunsteducatie in het onderwijs averechts zou kunnen werken zou je de volgende bewering kunnen maken. Juist het vrije, juist de breedst mogelijke zin van de woorden kunst en cultuur die te halen zijn door de persoonlijke inzet van de CKV docenten kan bereiken dat CKV ook daadwerkelijk zin heeft. De zin die het dan echter krijgt gaat verder dan alleen de resultaten voor het vak CKV, het heeft een effect op de leerling als mens. Net als Catterall beweert ik dat kunsteducatie mensen beter maakt in de breedste zin van het woord. Het stimuleert zelfreflectie, sociale vaardigheden, het houdt leerlingen scherp op een andere manier dan andere (zeker ook nuttige) vakken. Een verplichting kan leerlingen vanaf punt 1 afschrikken van verschillende vormen van kunst. Aanbieden naar aanleiding van interesse van lesgevers kan aansporen tot overname van enthousiasme. Het totale vrijlaten van leerlingen in het kader van CKV kan binnen een bestaande organisatie als een school ook niet. Interessant in dit geval is het schrijven van Robert Gerrits in de Volkskrant van zaterdag 22 september. Hij schreef over het Amadeus Lyceum in Vleuten waarin leerlingen een grote vrijheid genieten in de mate waarin ze werken aan huiswerk, hoe ze hun tijd invullen op school en hoe ze aanwezig zijn in lessen etc. Een leerling zegt hier: 'kinderen van andere scholen noemen het hier luilekkerland ... Ze zeggen: jullie krijgen veel minder strak les en huiswerk wordt niet gecontroleerd. Het klopt: als ik daar een dag geen zin in heb is er niets aan de hand, maar ik moet me de stof toch eigen maken.'³. Zonder mij hier uit te spreken over grootschalige veranderingen in het onderwijs vind ik deze uitspraak, in combinatie met de uitslagen van dit onderzoek pleiten voor het behoud van het pluriforme. De vraag of literatuur een onderdeel moet zijn van CKV moet beantwoord worden met een 'ja', de mate waarin moet geheel afhankelijk zijn van docent en interesse. Loslaten van conventies binnen een vak als CKV is spannend en zal door individuele docenten verschillend worden benaderd, maar past juist bij de invulling van het vak die zo vrij is weer uitstekend. Een leerling moet het wel doen, hij/zij moet het zich wel eigen maken (net als alle andere stof voor andere vakken) een mate van zelfstandigheid hierin is niet alleen geboden (ze moeten immers zelfstandig een kunstdossier leveren) maar ook een vereiste. Literatuur hierin evengoed.

³ Gerrits, R. 'De slinger mag weer een tikkie terug' In *De Volkskrant*, 22 sept 2012.